

volt. A magyarok életben és lakhelyükön hagyásának a meghunyászkodás volt az ára: a magyar nyelvű sajtóban (a Magyar Szó elődjében, a Szabad Vajdaságban) a legélesebb hangot használták a perrel és Szombathelyivel kapcsolatban, akinek nem kedvezett a helyzet, a „korpa közé keveredett,” és felfalta a jugoszláv „igazságszolgáltatás,” ami valóban „bosszúszolgáltatás,” a „politikai ellenfelekkel való leszámolás” volt. Ezzel kapcsolatos, hogy a könyvben némi terminológiai zavar tapasztalható, ugyanis a szerző szerb bosszúról beszél, ami nem teljesen helytálló, hiszen valójában partizán bosszúról volt szó, ami más területeken, sőt Vajdaságban is, szerbeket is sújtott.

A könyv külön értéke, a gazdag forrásközlés. Ez teljesen szinkronban áll a modern történelemírás egyes irányzataival, amelyek szerint, ahol csak lehet, hagyni kell, hogy a források beszéljenek.

Megfigyelhető, hogy itt-ott még a jogi szövegen is átsüt a partizán gyűlöletbeszéd. Rendkívül jellemző, hogy a magyarságot másodrendű, sőt utolsó nemzetként kezelik, és szinte csak az elnyomás, a bűnösség kontextusában említik meg, ráadásul ezt visszavetítik az egész magyar történelemre. Figyelemre méltó a forrásközlésben, ahogy Szombathelyit a többi vádlott magával rántotta az ítéletbe. Mindazonáltal a mű a legnagyobb értéke az, hogy megbízható információkat kapunk az 1942 és 1946 között történekről.

Mindaz, ami történt, méltó az emlékezésre és méltó a kutatásra, hogy soha többé ne történjék meg ilyesmi. Hiszen, mindent félretéve, csak azt mondhatjuk, hogy fegyveresek öltek meg fegyverteleneket, miközben más fegyveresekre hivatkoztak, vagy ennyit sem tettek. Többnyire olyanokon álltak boszszút, akiknek csak annyi volt a „bűnük,” hogy

ehhez, vagy ahhoz a közösséghez tartoztak. Civilizációnk, illetve óhajtott civilizációnk egyik alapértékét tették ezzel semmissé, mert megengedhetetlen, hogy egyesek szabadon ölhessenek, csak azért, mert fegyver van a kezükben. Ennek az elvnek a figyelmen kívül hagyása vetette vissza térségünket a második világháború ideje alatt, de a volt Jugoszlávia térségét is az 1990-es években. Ahol ma, vagy a jövőben megfeledeznek erről, ott bizonyos a romlás minden téren. A magyar közösségnek így 1942-re is emlékeznie kell, és ez ügyben, éppen úgy, mint más ügyekben, semmi másnak nincs helye, csak az igazságnak.

A szerző utal arra, hogy munkáját az tette lehetővé, hogy az újvidéki kollégákkal és intézményekkel együtt tudott működni. Az eredményt látva remélhetjük, hogy a valódi bűnösökről is megszületnek a hasonló publikációk. Reméljük, hogy 1944-gyel kapcsolatban is hasonló lesz a kollegialitás. Ez lenne végre a méltányos is. Hiszen magyar–szerb (jugoszláv) viszonylatban lényegében véve az egész huszadik századról süketek párbeszéde folyik, a történések között is. Jugoszláviában hosszú évtizedekig csak a Magyar Honvédség gáztetteit emelték ki, miközben tudomást sem akartak venni másról. A magyar közösség, amikor módja adódott, erre úgy reagált, hogy elsősorban az 1944-es eseményekről beszélt. A helyzet, ami mindebből előállt, nem normális és mindkét félre nézve súlyosan méltánytalan: a „mi” és „ők” között reménytelenül elsikkad a valóság. E könyv megmutatja: a tények alázatos tisztázásával kell elkezdni a részletkérdések tisztázását, amelynek során kérdéseket kell feltenni, nem pedig ideológiai alapon meghatározni, hogy milyen válaszok szüleessenek

Mészáros Zoltán

DOMBRÁDY LÓRÁND

A MAGYAR HADIGAZDASÁG A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ IDEJÉN

(PETIT REAL Könyvkiadó, Budapest, 2003. 474 o.)

Egy ország gazdasága, ipari és részben mezőgazdasági termelése háborús viszonyok közepette, a hadviselés vállalásával jelentős mértékben átrendeződik. Számos kisebb-nagyobb gyár, üzem áll át profiljától eltérő, de a

békeidőszakban előkészített és megtervezett ún. hadiipari termelésre. A második világháború éveiben a magyar ipar egészen belül a hadiipar 27%-ban képviseltette magát. A hadiüzemeknek az 1942–1943. mozgósítási évre

kiadott jegyzékében már 1370 olyan üzem és gyár található, mely javarészt a magyar királyi honvédség fegyverzeti és felszerelésbeli szükségletét igyekezett kielégíteni.

Dombrády Lóránd vaszkos kötetében az 1938 és 1944 közötti erején messze felül teljesítő, kapacitásához képest többnyire irreális feladatokat ellátó, politikai és gazdasági kényszerhelyzetből német igényeket is kiszolgáló magyar hadiipar, hadigazdaság főbb jellemzőit, alakulásait mutatja be 474 oldalon. A szemléltetés szempontjából hasznos táblázatokat bővelkedő műben a szerző szinte kizárólag magyar levéltári források alapján, a tőle megszokott precizitással és részletességgel ismerteti a hadiipari termelésre átváltott hazai gazdaság finansziális problémáit, kapacitásbeli, illetve nyersanyag és licenc-beszerezési gondjait, képzett munkaerőben való hiányát, s a kötet végén a magyar királyi honvédségben használt, a magyar hadiipar által előállított főbb fegyvertípusok gyártását. A hazai hadigazdaság elemzésén kívül a szerző két esetben katonapolitikai magyarázattal is szolgál. Figyelemre méltó adalékokat olvashatunk a 2. hadsereg 1942 tavaszi keleti hadszíntérre küldésének körülményeiről, valamint a Kállay-kormány és a katonai vezetés közötti 1943 tavaszi–nyári ellentétről, mely elsősorban a hadigazdaságra kiható magyar-német viszony megítélésében nyilvánult meg. Dombrády Lóránd a magyar hadiiparnak szánt tekintélyes állami hitelek sorsát, felhasználási arányait és lehetőségeit is igyekszik nyomon követni és megfejteni, s kötetében erről sommáza az alábbiakat jegyzi meg: „A kormány hiába bocsátotta rendelkezésre a pénzügyi egyensúlyt felborító hiteleket, felhasználásuk csak igen nagy vonalakban kísérhető nyomon. Az egyes gyártási folyamatok pénzügyi lebonyolítása, így az egyes harckocsi-, repülő-, löveg-, stb. programokra átutalt előlegek, részfizetések dokumentációi hiányosak, öszszegzésük nem lehetséges.”

A magyar hadigazdaság felfuttatásának, az egyre irreálisabb fegyverzeti és felszerelésbeli igények kielégítésének lehetőségei igen csak behatároltak voltak a második világháború idején. Amikor a magyar haderőfejlesztést elősegítő 1938. évi ún. győri program által a hazai hadiüzemek a szükséges állami hitelekhez hozzájuthattak, már a szövetségesek számító országoktól is csak roppant előnytelen szerződéses és kompenzációk ellenében lehetett megszerezni az egyes fegyverzeti li-

cenceket, a gyári gépalkatrészeket és a nélkülözhetetlen nyersanyagokat. 1940-ig, amikor a cél még a honvédségnek a revíziós politika akkori célkitűzéseit figyelembe vevő mennyiségi fejlesztése volt, a hadiipar némi felfuttatásával sikerült létrehozni a feladat végrehajtásához elegendőnek látszó haderőt. Ez azonban – ahogy Dombrády megállapítja – egyáltalán nem jelentette azt, hogy a honvédség technikai szintje megfelelt a követelményeknek, s a hadvezetés ezzel kapcsolatos elvárásainak.

Az újonnan felállítandó seregtestek felfegyverzése és felszerelése, illetve a már meglévők megerősítése, hiányaik pótlása megoldhatatlan feladatok elé állította a hazai hadigazdaságot. Már az 1941-re megadott hadiipari foglalkoztatás és kapacitás-kihasználás is lényegesen alatta maradt a magyar hadiipar akkor rendelkezésre álló termelőerői által biztosított lehetőségeknek. A megrendelések teljesítésének gyengéje a szerző szerint kisebb részben a megfelelő műszaki személyzet és szakmunkások hiánya, nagyobb részben a nyersanyagok biztosítása volt. Az ellátás megoldását egyre inkább csak a belföldi nyersanyagbázisok maximális igénybevétele és a hazai pótananyaggyártás által lehetett elképzelni. A háború alakulása, s a szövetségesi elkötelezettség miatt egyre bizonytalanabb nyersanyag-behozatalra építeni nem lehetett. A magyar katonai vezetés azonban Németország, illetve német közvetítés által lehetségesnek tartotta a szükséges nyersanyagok beszerzését, és mintegy felajánlotta szövetségének a hazai ipar szabad kapacitását. Németország folyamatosan bővülő gazdasági követeléseinek az ország és a honvédség ellátását is veszélyeztető teljesítése következtében a magyar gazdaság egyre szorosabb szálakkal kötődött a Harmadik Birodalomhoz, mely rossz partnernek bizonyult, s vállalt kötelezettségeiről sorozatosan megfeledkezett.

A szerző kiemelten foglalkozik a magyar haderőfejlesztést, s hadiipart hátrányosan érintő, 1941. június 6-án megkötött előnytelen német–magyar repülőgépgyártási szerződéssel, mely a Messerschmitt Bf-210 romboló- és a Messerschmitt Bf-109F vadászrepülőgépek hazai hadiüzemekben történő gyártására terjedt ki. A németek nem csak a magyar ipar kapacitására, s az itt gyártott gépekre tartottak igényt, hanem a háború alakulásától függően Messerschmitt gépekkel felszerelt magyar légi kötelékekre is. A szerződésben meghatározott gyártási munkálatok elhúzódtak, a vártnál nagyobb beruházás-

ra került sor, a szükséges gépek, nyersanyagok és félgyártmányok késedelmesen érkeztek, ennél fogva csak 1943 júniusában lehetett átadni az első használható repülőgépeket. A magyar repülőgépipar gyártásra alkalmas típusok hiányában mindaddig csupán a „Sólyom 21” típusú közelfelderítő és a „Héja” vadászrepülőgépek sorozatgyártására szorítkozott.

A magyar hadiipar az 1941. és 1942. években elsősorban a légvédelmi ágyúk és a hozzájuk tartozó műszerek, valamint a gyalogsági fegyverek tekintetében volt képes minőségi eszközöket előállítani. A harcoksigyártás programjának (Turán-program) támogatásától, licencek, valamint gépjárművek és vonatok átadásától a németek elzárkóztak, ezért csak a hazai gyártás jöhetett számításba. E járművek gyártásánál azonban a motorokhoz szükséges fogaskerekek elkészítése, valamint a páncélgyártáshoz szükséges ötvözőfémek és a gumi hiánya komoly gondokat okozott. 1939 és 1943 között elsősorban a 38 M Toldi könnyűharckocsi, a 40 M Nimród páncélvadász, a 38 M 1,5 tonnás Botond terepjáró rajgépkocsi, s a korábban jól bevált szintén 1,5 tonnás Afi tehergépkocsi sorozatgyártását sikerült beindítani.

A magyar hadiipar 1943-ban termelőképessége csúcspontját érte el. A hadianyaggyártás az 1942/43. évi felfutás és a nagy anyagi ráfordítás dacára sem tudott eleget tenni a 2. hadsereg doni katasztrófája nyomán jelentkezett, s a jelentős anyagi veszteségek pótlására hivatott magyarányú hadianyag-megrendeléseknek. Az ez irányú erőfeszítéseket a szerző megállapításai szerint az is hátráltatta, hogy a német megrendelésekre való gyártást nem

sikerült visszaszorítani, sőt a német hadvezetés mindvégig kereste az alkalmat a magyar hadiipari kapacitásnak a német hadigazdasági komplexumba való beolvasztására. 1944 nyarán aztán megkezdődött a magyar hadiipar fokozatos visszaesése, melynek egyik oka kétségteljesen az ország területének bombázása volt. Ennek hatásait – gyárak széttelepítése, föld alá helyezése – még sikerült csökkenteni, de a hadi helyzet alakulása folytán visszaesett nyersanyagellátást már nem.

A magyar hadiipar területei közül – a korszerűsítést szem előtt tartva – a páncél- és gépjármű-, a löveg- és repülőgyártást, s a gyalogsági fegyverek gyártását kezelték kiemelten. Mindezekről Dombrády Lóránd kötetének második részében bővebben olvashatunk. A szerző végül is elismeréssel ír a második világháborús magyar hadiipar és képviselői teljesítményéről, ahogy az „Epilógusban” megjegyzi: „Nagy jelentőségű volt a korábban megszerzett ismeretekre és kreativitásra alapozott, gyorsan gyarapodó tudás és tapasztalat, melynek birtokában egy tehetséges magyar műszaki gárda, mérnökök és munkások egyaránt, rövid idő alatt képessé váltak bonyolult harceszközök – harckocsik, repülőgépek stb. – gyártásának bevezetésére, továbbfejlesztésére. Mindezek eredményeként lehetővé vált eddig nem gyártott fegyverek, harcjárművek és repülőgépek sorozatgyártása.”

A kötet egyaránt ajánlható mindazoknak akik kutatói második világháborús történelmünknek, de hasznos olvasmány lehet a téma iránt érdeklődők, valamint a hazai fegyvergyártás szerelmesei számára is.

Szabó Péter

SZABÓ JÓZSEF JÁNOS

AZ ÁRPÁD-VONAL

A Magyar Királyi Honvédség védelmi rendszere a Keleti-Kárpátokban 1940–1944

(Timp Kiadó, Budapest, 2002. 300 o. + térkép)

Ha valaki Magyarország második világháborús története iránt érdeklődik, gyakran olvashat a Vörös Hadsereg támadása kapcsán az úgynevezett Árpád-vonatról. Azt azonban igen kevesen tudják, hogy a Keleti-

Kárpátoknak az ország belseje felé futó völgyekben létesített erődrendszer nem az 1944. évi nagy szovjet offenzíva felfogására készült, hanem az országerődítés része volt, az ezeréves határokon belül. Kiepitését az első világ-